

บทบาทและกระบวนท่ารำของนางเมี่ยมะนิกลงละครพันทางเรื่องราชาธิราช

Role Play and Dance Posture of Nang Meuymanik

in Panthang Drama of Rajathiraj

พิสมัย ชำนิบ* ชนัย วรรณะลี* อัศวิทย เรืองรอง*

Pisamai Chamnibot* Chanai Vannalee* Akhawit Ruengrong*

สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย คณะศิลปนาฏดุริยางค์ สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์ เขตพระนคร*

Department of Thai Dramatic Arts Faculty of Music and Drama,

Bunditpatanasilpa Institute*

Pisamaichamnibot@gmail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวรรณกรรมพงศาวดารเรื่องราชาธิราช ที่ปรับมาเป็นละครพันทาง ศึกษารูปแบบองค์ประกอบของการแสดงละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนพระยาน้อยชมตลาด สัจจาธิฐานลาวแก่นท้าวของกรมศิลปากร และศึกษาบทบาทกระบวนท่ารำเทคนิคกลวิธีการแสดงของนางเมี่ยมะนิกลงจากผู้ช่วยศาสตราจารย์พิมพ์ภัทร์ ถังรักษัสัตว์ ผู้รับการถ่ายทอดท่ารำจากคุณครูเฉลย สุขะวณิช ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) พุทธศักราช 2530

ผลการศึกษาพบว่า วรรณกรรมเรื่องราชาธิราช เป็นเรื่องพงศาวดารมอญที่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ชาติมอญ แปลและเรียบเรียงโดย 4 กวี ในสมัยรัชกาลที่ 1 โดยมีเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นหัวหน้า ต่อมาเมื่อเกิดละครพันทางในสมัยรัชกาลที่ 5 วรรณกรรมร้อยแก้วเรื่องราชาธิราชจึงปรับมาสู่บทละคร โดยดำเนินตามเรื่องเดิม ประพันธ์บทละครโดยหลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์) ลักษณะการแสดงละครพันทางเป็นละครแบบผสมทั้งท่ารำ เพลงร้อง และการแต่งกายจะผสมผสานแสดงเชื้อชาติที่ปรากฏในเรื่อง โดยนำพงศาวดารของชาติต่าง ๆ มาเป็นบทละครสำหรับแสดง ผู้เริ่มการเล่นละครแบบผสมซึ่งเรียกต่อมาว่า ละครพันทาง คือเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง การสืบทอดการแสดงละครพันทางมีมาอย่างต่อเนื่อง จนถึงยุคของกรมศิลปากร มีการปรับปรุงบทเพื่อใช้แสดงละครพันทาง สำหรับละครพันทางเรื่องราชาธิราช ปรับปรุงบทดำเนินเรื่องตามบทละครของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์)

ละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนพระยาน้อยชมตลาด สัจจาธิฐานลาวแก่นท้าว กรมศิลปากรจัดแสดงครั้งแรกปี พ.ศ.2523 ปรับปรุงบทโดยนายเสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง พุทธศักราช 2531 องค์ประกอบของการแสดง ตามลักษณะของละครพันทางที่มีการสืบทอดมา คือ ลักษณะผสม เพลงประกอบการแสดงมีเพลงสำเนียงมอญเป็นหลัก เพลงที่ใช้ประกอบการแสดงละคร เพลงสำเนียงพม่า และเพลงหน้าพาทย์ ใช้วงปี่พาทย์มอญเครื่องห้า และเพิ่ม

Received: 2021-06-28

Revised: 2021-08-27

Accepted: 2021-09-06

ขออุ้บรเลงประกอบการแสดง การแต่งกายทั้งพระและนางแต่งกายเพื่อสื่อเชื้อชาติมอญ ตัวพระมีการแต่งแบบเครื่องเบา และแต่งกายแบบยืนเครื่อง แต่มีลักษณะเฉพาะคือ สวมเสื้อกั๊กทับเสื้อ นุ่งผ้าหางปรก ตัวนางเมี่ยมะนิก แต่งกาย 2 แบบ คือ แบบชาวบ้าน และแบบนางสูงศักดิ์ ต่างกันที่ความงามของเสื้อผ้า และเครื่องประดับที่แสดงฐานะเฉพาะ คือ ลายผ้านุ่ง และลักษณะการสวมเกี่ยว มีการเปลี่ยนฉากตามท้องเรื่อง จัดฉาก และเครื่องราชูปโภคที่แสดงฐานะตามเชื้อชาติ ประกอบกับอุปกรณ์ประกอบฉาก ตามเนื้อเรื่องและบทละคร

บทบาทนางเมี่ยมะนิก สวมบทบาท 2 สถานะ คือ หญิงชาวบ้าน และหญิงสูงศักดิ์ ที่เป็นตัวเอกในบทบาทนางตลาดที่มีการสัมพันธ์กับ รำบทเฉพาะและรำแทรกบทกับตัวละครอื่น ๆ ที่สื่อบุคลิกของหญิงเจ้าชู้ กล่าวแสดงออกตามความต้องการของตนเองและอิฉาธิยา การรำใช้โครงสร้างร่างกายในกระบวนรำตีบทตามคำร้องโดยใช้ภาษาท่า ได้แก่ ภาษาท่าที่มาจากท่ารำเพลงพื้นฐาน ภาษาท่าประดิษฐ์ขึ้น การใช้ท่าสามัญชน ท่าธรรมชาติที่ปรุงแต่งงดงามตามหลักนาฏศิลป์ และการรำออกภาษาของชาติมอญ ได้แก่ การรำตีโหล่ กระทายโหล่ และกล่อมโหล่ การรำเกี่ยวพาราสีตามหลักนาฏศิลป์ไทย การแสดงบทบาทนางตลาดจะแสดงออกโดยการใช้สีหน้า แววตา กิริยาชัดเจนในกระบวนรำที่สำคัญอัตลักษณ์เฉพาะในกลวิธีการรำบทบาทของนางเมี่ยมะนิกตามแบบคุณครูเฉลย สุขะวณิช คือ กระบวนการรำเป็นไปตามแบบแผนนาฏศิลป์ไทย ในการใช้มือและเท้าในระดับวงและเหลี่ยมของตัวนาง โดยรำตั้งอวัยวะทุกส่วนตลอดบทบาท จะไม่ปรากฏการรำปล่อยตัวท่าทำแบบธรรมชาติในการเคลื่อนไหวร่างกายเป็นการแสดงถึงอัจฉริยภาพของบรมครู แต่โบราณที่สามารถสร้างสรรค์ผลงานได้อย่างมีเอกภาพและสมบูรณ์

คำสำคัญ : บทบาท, กระบวนท่ารำ, นางเมี่ยมะนิก, ละครพันทางเรื่องราชาธิราช

Abstract

Thesis title Role Play and Dance Posture of Nang Meuymanik in Panthang Drama of Rajathiraj had objectives to study chronicles literature in title of Rajathiraj that adjusted to be Panthang Drama, to study the type and performing elements of Panthang Drama Performance of Rajathiraj in episode of Phraya Noi visited the market prayer truth of Lao Kan Thao of Fine Arts Department and to study role play and dance posture and performing techniques of Nang Meuymanik by Asst.Prof. Pimonapat Tamangraksat who got the dance posture teaching from Kru Chaleuy Sukawanich, the National Artist in Thai Classical Performing Arts of the year 2530 B.E. through the studying from related documents, interviewing, observation, dancing practicing and taking photography. The finding found that Rajathiraj be Mon chronicles relating to history of Mon race was translated and rearranged by 4 poets in the King Rama I reign under the leader of Chaophraya Phra Kang Hon, the later occurring Panthang Drama in the reign of King Rama V, Rajathiraj then became to be

Drama poem as the old written was arranged by the Great Luang Pathpongpakdee (Tim Sukayang). The type of Panthang performance be the mixing drama by dance posture, songs and costume be mixed in the appearance race of that playing by taking each chronicles to be poem for performing. The beginner who performed mixed Drama which later on was called Panthang Drama be Chaophraya Minsakthamrong. The inherit of Panthang Drama go on until Fine Arts Department period had adjusted Panthang Drama performance, Rajathiraj was adapted the new performance under the poem of the Great Luang Pathpongpakdee (Tim Sukayang). Panthang Drama of Rajathiraj in episode of Phraya Noi visited the market prayer truth of Lao Kan Thao, Fine Arts Department held on the 1st performance in year of 2523 B.E. was rearranged poem by Mr. Seree Wangnaitam, National Artist in Performing Arts of the year 2531. Performing elements as Panthang Drama be the mixed performing songs with melody of Mon, Myanmar and Pleng Na Path that used Pli Path Mon Krueng 5 by adding Sor Ouu to ensembled play together Drama. Costume of both actor and actress unto Mon race inheritance, actor dress in light dress and based on identity dress of Yuen Krueng by wearing vest over the shirt clothes and taking Jong Hang Pok. Nang Meuymanik dressed in 2 types as villager woman and noble lady be different in the beauty of clothes and accessories that specific the social status such as design on clothes and taking squeezing which would change together with the story background and Royal necessities that shown as any races also the props as per poem. Nang Meuymanik performed by Asst.Prof. Pimonapat Tamangraksat was taught dance postures from Kru Chaleuy Sukawanich, National Artist in Thai Classical Dance of the year 2530 B.E, Nang Meuymanik role play had 2 types in social status of villager woman and noble lady in the highlight as Nang Talad role play with the relating dance, special dance in poem and inserting dance among other performers, to present out the character of flirtatious woman who dare to show out her want and be more jealous that using the whole body in dancing of Tee Bot singing from basic dance. The creating language used for common villager as natural dance posture as Thai Classical Dance and Mon dancing such as shoulder Kantai dance and Lull shoulders dance. Courtship dancing be as in Thai Classical Dance because Nang Talad dance would present out through face, eyes and clear manner in significant of dance posture identity and techniques in Nang Meuymanik role play dancing as Kru Chaleuy Sukawanich be as Thai Classical Dance all in hand

dance, feet dance in circle and edge levels of Nang role play by pulling all body all dancing that not dance as in the natural in body movement these be the genius in dancing of teacher since the past of the perfect of dancing creativity.

Keyword : Role Play, Dance Posture, Nang Meuymanik, Panthang Drama of Rajathiraj

บทนำ

ราชาธิราช เป็นเรื่องพงศาวดารมอญที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ของมอญกับพม่า เป็นวรรณกรรมร้อยแก้วสมัยรัตนโกสินทร์ที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ข้าราชการ 4 คน โดยมีเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นหัวหน้าเรียบเรียง เมื่อปีมะเส็ง พุทธศักราช 2328 โดยมีพระราชประสงค์จะถือให้เป็นฉบับพระนครในยุคของพระองค์ แต่ต่อมาได้มีการตีพิมพ์หลายครั้ง จึงจัดเป็นวรรณกรรมที่เป็นบทอ่านกวีนิพนธ์ที่มีมาแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์

ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 เกิดละครพันทางซึ่งเป็นละครที่ดัดแปลงมาจากละครรำแบบเดิม ผู้ริเริ่มคิดพลิกแพลงเล่นละครพันทาง คือ เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง (เพ็ง เพ็ญกุล) ซึ่งเป็นเจ้าคณะละครที่มีชื่อเสียงมาแต่สมัยรัชกาลที่ 4 และในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เริ่มปรับปรุงการเล่นละครนอกมาแสดงเป็นละครพันทาง โดยนำเรื่องจากพงศาวดารต่าง ๆ มาแต่งเป็นบทละคร พงศาวดารเรื่องราชาธิราช เป็นบทละครเรื่องหนึ่งที่น่ามาจัดทำเป็นบทละครพันทาง ผู้แต่งบทละคร คือ หลวงพัฒน์พงศ์ ภักดี (ทิม สุขยางค์) ซึ่งเป็นนักแต่งบทละครประจำคณะของท่าน บทละครเรื่อง ราชาธิราช มีการสืบทอดนำมาจัดแสดงโดยคณะละครต่าง ๆ และละครของวังสวนกุหลาบ จนมาถึงยุคของกรมศิลปากรที่มีคณะละครซึ่งอดีตเป็นตัวละครแห่งวังสวนกุหลาบเข้ามาอยู่ที่กรมศิลปากร ทำให้กรมศิลปากรได้รูปแบบการแสดงละครพันทางของวังสวนกุหลาบ ที่แสดงตามแบบละครเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง และละครพันทางของกรมพระนริศประพันธ์พงศ์ที่มีการเปลี่ยนฉากตามท้องเรื่อง

เนื้อเรื่องราชาธิราช เป็นเรื่องของชาตินมอญที่เกี่ยวกับสงครามกับพม่า มีตัวละครที่สำคัญประเภทตัวพระฝ่ายมอญ ได้แก่ พระยาน้อย (พระเจ้าราชาธิราช) มะสะลุม (สมิง นครอินทร์) สมิงพระรามลาวแก้วท้าว พระยาเกียรติราชบุตร เป็นต้น ฝ่ายพม่า ได้แก่ พระเจ้าฝรั่งมังศรี (พระเจ้าฝรั่งมังฆ้อง) มังรายกะยอฉะวา พระเจ้าอังวะ พระเจ้าหงสาวดี เป็นต้น ประเภทตัวนาง ได้แก่ พระมหาเทวี นางมังคละเทวี ตะละแม่ท้าว นางเมี่ยมะนิก เป็นต้น

นางเมี่ยมะนิก เป็นหญิงชาวบ้านดังที่ปรากฏในบทวรรณกรรมร้อยแก้ว สมัยรัชกาลที่ 1 ว่า “รูปของนางนั้นเป็นเสน่ห์แก่คนทั้งปวง ใครได้เห็นแล้วก็รักใคร่ไม่เว้นคน” (เจ้าพระยาพระคลัง(หน). 2515. น.129) ด้วยรูปงามของนาง จึงเป็นเหตุให้พระยาน้อยเกิดพ้อพระทัยเมื่อพบนางครั้งแรก ยอมที่จะรับนางเป็นสนมเอกแม้ว่านางจะมีสามีแล้วก็ตาม บทบาทของนางเมี่ยมะนิกที่ปรากฏในบทละครที่นายเสรี หวังในธรรม ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง พุทธศักราช 2531 นำมา

ปรับปรุงบท และกรมศิลปากรจัดแสดงเป็นครั้งแรก ในปีพ.ศ.2523 สะท้อนลักษณะบทบาทนางตลาดอีกบุคลิกหนึ่ง

บทบาทเมี่ยมะนิกเป็นบทบาทนางตลาดที่เป็นตัวเอกเฉพาะตอน มีความสำคัญต่อเหตุการณ์ และการดำเนินเรื่อง ที่เริ่มจากความเสนาหาในรูปลักษณ์ไปสู่บทรัก ที่สะท้อนชีวิตจากหญิงชาวบ้าน สู่วิถีที่มีบรรดาศักดิ์ บทบาทดังกล่าวจะสร้างความเข้มข้นให้กับเรื่อง บทบาทสะท้อนอารมณ์ที่แสดง ออกเป็นบุคลิก ลีลาท่ารำ ที่มีอัตลักษณ์แตกต่างจากบทบาทนางตลาดในบทละครเรื่องอื่น ด้วยเหตุผล ดังกล่าวเป็นเหตุให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาบทบาทการแสดงของนางเมี่ยมะนิกในตอนพระยาน้อย ชมตลาด สัจจาธิษฐานลาวแก่นท้าว จากผู้ช่วยศาสตราจารย์พินณภัทร ฅม้งรักษ์สัตว์ ซึ่งได้รับ ถ่ายทอดบทบาทกระบวนท่ารำ ตลอดจนเทคนิควิธีการแสดงในการแสดงตอนนี้ครั้งแรกจากคุณครู เฉลย ศุขะวณิช ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) พุทธศักราช 2530 เพื่อบันทึก ไว้เป็นหลักฐานทางวิชาการและการเรียนรู้ในบทบาทนางตลาด ที่เป็นประโยชน์ต่อวงการนาฏศิลป์ ในการสืบทอดการแสดงต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาวรรณกรรมพงศาวดาร เรื่องราชาธิราช ที่ปรับมาเป็นละครพื้นทาง ศึกษารูปแบบ องค์ประกอบของการแสดง บทบาทกระบวนท่ารำและเทคนิควิธีการแสดงของนางเมี่ยมะนิกจาก ละครพื้นทางเรื่องราชาธิราช ตอนพระยาน้อยชมตลาด สัจจาธิษฐานลาวแก่นท้าว บทละครของกรม ศิลปากร

วิธีดำเนินวิจัย

การวิจัยเรื่องบทบาทและกระบวนท่ารำของนางเมี่ยมะนิกในละครพื้นทางเรื่องราชาธิราช ตอนพระยาน้อยชมตลาด สัจจาธิษฐานลาวแก่นท้าว ตามแบบของคุณครูเฉลย ศุขะวณิช ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) พุทธศักราช 2530 เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยอาศัยข้อมูลพื้นฐานจากการศึกษา หนังสือ เอกสารทางวิชาการ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บทละคร การสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญด้านภาษา วรรณกรรม การแสดง ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย คีตศิลป์ ไทย-ดนตรีไทย สังเกตการปฏิบัติท่ารำของผู้รับบทบาทนางเมี่ยมะนิก ซึ่งจัดแสดงตอนนี้ครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2523 จากผู้ช่วยศาสตราจารย์พินณภัทร ฅม้งรักษ์สัตว์ และรวบรวมข้อมูลเพื่อสนทนากลุ่มย่อย โดยผู้ทรงคุณวุฒิ และผู้เชี่ยวชาญที่มีความรู้ในวรรณกรรมบทละคร เรื่องราชาธิราช และด้านการ แสดงละครพื้นทาง เพื่อตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลและนำผลสรุปที่ได้จากการตรวจสอบข้อมูล และข้อเสนอแนะปรับปรุง ของผู้ทรงคุณวุฒิ เรียบเรียงนำเสนอเอกสารทางวิชาการรูปแบบงานวิจัย โดยวิธีพรรณนาเชิงวิเคราะห์

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาบทบาทและกระบวนการทำรำของนางเมี่ยมะนิกลงในละครพันทาง เรื่องราชาธิราช โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวรรณกรรมพงศาวดารเรื่องราชาธิราชที่ปรับมาเป็นละครพันทาง ศึกษา รูปแบบ องค์ประกอบของการแสดง บทบาท กระบวนท่ารำ เทคนิคกลวิธีการแสดงของนางเมี่ยมะนิกลงจากบทละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนพระยาน้อยชมตลาด สัจจาธิฐานลาวแก่นท้าว บทละคร ของกรมศิลปากร และรูปแบบการแสดงบทบาทของนางเมี่ยมะนิกลงตามแบบคุณครูเฉลย สุขะวณิช ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) พุทธศักราช 2530 พบผลการวิจัยในแต่ละ ประเด็น ดังนี้

1) วรณกรรมร้อยแก้ว เรื่องราชาธิราช ฉบับเจ้าพระยาพระคลัง (หน) เป็นเรื่องพงศาวดารมอญ ที่สอดคล้องกับประวัติศาสตร์ชนชาติมอญ ที่กล่าวถึงความรุ่งเรืองของแผ่นดินมอญในสมัยพระเจ้า ราชาธิราช กษัตริย์ที่เก่งกล้าของมอญเป็นเรื่องราวการสงครามระหว่างมอญกับพม่าเป็นสำคัญ วรณกรรมร้อยแก้วเรื่องราชาธิราช มีสำนวนไพเราะ มีบทอุปมาอุปไมยแตกต่างจากวรรณกรรม เรื่องอื่น ๆ ซึ่งได้รับการยกย่องและเป็นต้นเค้าที่นำมาสู่การแต่งบทละครพันทางเรื่องราชาธิราชของ หลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์) ในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ประพันธ์ขึ้นสำหรับแสดงละครแบบผสมซึ่ง ต่อมาเรียกว่า ละครพันทาง

2) ละครแบบผสม เป็นละครที่เจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรงเป็นผู้พลิกแพลงละครรำ โดยปรับปรุงมาจากรูปแบบการเล่นละครนอกกับละคร Music play ของยุโรป เล่นเรื่องพงศาวดาร ชาติต่าง ๆ เรื่องราชาธิราชบทละครของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์) เป็นเรื่องหนึ่ง que จัดแสดง มีการผสมทั้งท่ารำไทย ท่ารำของเชื้อชาติที่ปรากฏในเรื่อง ท่าทางสามัญชน เพลงร้องสำเนียงไทยและ เพลงออกภาษา เพลงประกอบในละครและเพลงหน้าพาทย์ แต่งกายตามเชื้อชาติที่ปรากฏ แต่ใช้นาก เดียวยืนพื้น ต่อมาพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์แสดงละครแบบผสม เช่นเดียวกับละครของเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง แต่มีการเปลี่ยนฉากตามท้องเรื่องและเรียกว่า ละครพันทาง

3) องค์ประกอบการแสดงละครพันทาง มีลักษณะสำคัญของการแสดง คือ เป็นละครที่มี หลายเชื้อชาติปรากฏในเรื่อง เรื่องที่แสดงมีทั้งพงศาวดารของชาติต่าง ๆ เรื่องจากพงศาวดารของไทย วรณกรรมเก่า นิทานพื้นบ้าน เรื่องจากบทละครนอกและเรื่องที่แต่งใหม่ ดำเนินเรื่องด้วยบทร้องเพลงไทย เพลงออกภาษา และเพลงหน้าพาทย์อย่างละครนอกมีบทเจรจาตามสำเนียงภาษาของเชื้อชาติ ดนตรี ใช้วงปี่พาทย์ไม้นวมและเครื่องดนตรีประกอบสำเนียงชาติต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับเชื้อชาติของตัวละคร ในเรื่อง แต่งกายตามเชื้อชาติที่ปรากฏในเรื่อง หากเป็นตัวละครเชื้อชาติไทยแต่งกายเครื่องเบา หากแต่งยืนเครื่องจะมีการแต่งกายเฉพาะที่สื่อเชื้อชาติ มีการเปลี่ยนฉากประกอบการแสดงตามเนื้อเรื่อง

4) ละครพันทาง มีการสืบทอดมาแต่สมัยรัชกาลที่ 5 ถึงยุคของกรมศิลปากรในปัจจุบัน จาก ยุคกำเนิด ตัวละครจากคณะละครเจ้าพระยามหินทรศักดิ์ธำรง และครูผู้ประดิษฐ์ท่ารำของคณะละคร

ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์มาเป็นครุละครที่สืบทอดละครพันทางให้กับตัวละครของคณะละครวังสวนกุหลาบ และตัวละครวังสวนกุหลาบ คือ คุณครูมูล ยมะคุปต์ ท่านผู้หญิงแผ้ว สนิทวงศ์เสนี และคุณครูเฉลย ศุขะวณิช เป็นผู้สืบทอดการแสดงละครพันทางและการแสดงชุดออกภาษาให้แก่ ผู้เรียนนาฏศิลป์ ผู้แสดงละครพันทางของกรมศิลปากร และวิทยาลัยนาฏศิลป์ สังกัดกรมศิลปากร ทำให้มีการเผยแพร่และสืบทอดการแสดงละครพันทางตามรูปแบบที่มีมาแต่สมัยรัชกาลที่ 5 โดยไม่ขาดช่วงการสืบทอดมาจนถึงยุคปัจจุบัน

5) การแสดงละครพันทาง เรื่องราชาธิราช ของกรมศิลปากร จัดแสดงเป็นตอนเช่นเดียวกับการแสดงละครพันทาง เรื่องราชาธิราชของคณะละครวังสวนกุหลาบ กรมศิลปากรไม่เคยจัดแสดงละครพันทางเรื่องราชาธิราชตลอดเรื่อง บทละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนพระยาน้อยชมตลาด สัจจาธิษฐานลาวแก่นท้าว จัดแสดงครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. 2523 กรมศิลปากรปรับปรุงดำเนินเรื่องตามบทละครพันทางของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์) แต่การจัดทำบทเป็นไปตามแนวของกรมศิลปากรที่จะกำหนดบทบรรยายก่อนการแสดงเพื่อเชื่อมเรื่องราวไปสู่ตอนที่แสดง บทละครกำหนดออกเป็นองค์ ระบุตอนและฉาก โดยระบุรายละเอียดการเข้า-ออกของตัวละครไว้ชัดเจน พร้อมทั้งระบุเพลงประกอบการแสดงไว้ทุกบท

6) องค์ประกอบของการแสดงละครพันทางเรื่องราชาธิราช ตอนพระยาน้อยชมตลาด สัจจาธิษฐานลาวแก่นท้าว มีเพลงสำเนียงมอญ 13 เพลง และเพลงมอญที่ไม่ระบุชื่อเพลงไว้ในบทอีก 15 บท เพลงที่ใช้ประกอบในบทละคร 12 เพลง เพลงที่มีสำเนียงพม่า 2 เพลง และเพลงหน้าพาทย์ 1 เพลง ใช้วงปี่พาทย์มอญเครื่องห้าประกอบด้วย ระนาดเอก ปี่มอญ ฆ้องมอญวงใหญ่ ตะโพนมอญ เปิงมางคอกเครื่องประกอบจังหวะ คือ ฉิ่ง ฉาบ โหม่ง เพิ่มขออุ้มนางสำหรับการบรรเลงตอนนี้ การบรรเลงเพลงสอดคล้องตามความหมายของเพลงกับเรื่องราวที่ปรากฏในบทละคร

วงปี่พาทย์มอญ และเครื่องประกอบจังหวะ

เพิ่มขออุ้มนาง

มีการแต่งกายปรากฏตามเชื้อชาติ นางเมี่ยมะนิกแต่งกาย 2 ลักษณะ คือ แต่งแบบหญิงชาวบ้าน และแต่งกายแบบหญิงสูงศักดิ์ สื่อเชื้อชาติมอญ คือ สวมเสื้อแขนกระบอก นุ่งซิ่นลายขวาง หรือลายตรง เก๋้ามวยสูง การแต่งกายจะแสดงฐานะหญิงสูงศักดิ์โดยสังเกตจากเครื่องประดับที่สวมใส่ มีการใส่เกี้ยวที่มวยผม และความงดงามของเสื้อผ้าอาภรณ์

การแต่งกายแบบหญิงชาวบ้าน
ของนางเมี่ยมะนิก

การแต่งกายแบบหญิงสูงศักดิ์
ของนางเมี่ยมะนิก

การจัดฉากประกอบการแสดงจะสื่อเหตุการณ์ในเรื่อง การออกแบบฉากจะออกแบบฉากที่แตกต่างกันและสื่อเชื้อชาติของตัวละครในเรื่อง การแสดงตอนนี้มีฉากเรื่องมอญ 2 เมือง คือ ฉากเมืองตะเกิงและฉากเมืองหงสาวดี ลวดลายฉากจะแตกต่างกัน และฉากห้องบรรทมแต่ละแม่ทัพมีส่วนอุปกรณ์ประกอบฉากจะเป็นไปตามเนื้อเรื่อง เช่น กระจาด หาบ ของต่าง ๆ และเครื่องราชูปโภคที่แสดงฐานะและเชื้อชาติของตัวละคร

ฉากห้องพระโรง
เมืองตะเกิง

เมืองหงสาวดี

ฉากห้องบรรทม ตะละแม่ท้าว

กระเจียด หาบและแป้งน้ำมันเครื่องราชูปโภคที่แสดงฐานะและสื่อเชื้อชาติของมะจิดและนางเมี่ยมมะนิก

นางเมี่ยมมะนิกเป็นตัวเอกฝ่ายนางที่มี 2 สถานภาพ คือ สถานภาพหญิงชาวบ้านแม่ค้าขายแป้งน้ำมัน และสถานภาพหญิงสูงศักดิ์ มเหสีฝ่ายซ้ายของพระเจ้าราชาธิราช ด้วยภาพลักษณ์ที่เป็นหญิงรูปโฉมงดงาม จึงมีเสน่ห์ดึงดูดชายให้หลงใหลแม้จะมีสามีแล้วก็ตาม ด้วยบุคลิกที่เข้มข้อยกริดกราย แผงจรีต เชิงเจ้าชู้ กล้าแสดงออกตามความต้องการของตนโดยไม่คำนึงถึงการประพฤติดำเนินการตามครรลองธรรม จารีตปฏิบัติของสตรีที่มีสามีแล้ว บทบาทของนางเมี่ยมมะนิกที่ปรากฏตามบทบาทการแสดงคือบทบาทนางตลาดอีกบุคลิกหนึ่ง บทบาทการแสดงออกของนางเมี่ยมมะนิกสร้างความเข้มข้นและความขัดแย้งผูกให้เรื่องเกิดเหตุการณ์อันนำไปสู่การดำเนินเรื่องต่อไป บทบาทนางเมี่ยมมะนิกมีกระบวนรำสัมพันธ์กับตัวละครฝ่ายพระ ได้แก่ มะจิด พระยาน้อย(พระเจ้าราชาธิราช) และมะนัน กระบวนรำในบทเฉพาะของตนเอง และการรำแทรกบทที่สะท้อนบทบาทนางตลาดกับตัวละครอื่น ได้แก่ พระเจ้าราชาธิราช ลาวแก่นท้าว และราชมนู

กระบวนรำสัมพันธ์กับมะจัด

กระบวนรำสัมพันธ์กับพระยาน้อย

กระบวนรำบทเฉพาะของนางเมี่ยมะนิก

กระบวนรำแทรกบทพระเจ้าราชาธิราช

สำหรับการใช้โครงสร้างร่างกายในกระบวนรำ มีการรำตีบทโดยใช้ภาษาท่าที่สื่อความหมายตามบทร้อง ได้แก่ ภาษาท่าที่นำมาจากท่ารำเพลงพื้นฐาน ภาษาท่าที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อสื่อความหมาย การรำเกี่ยวพาราสีตามรูปแบบนาฏศิลป์ การใช้ท่าสามัญและท่าธรรมชาติที่ปรุงแต่งให้งดงามตามหลักนาฏศิลป์ และการรำออกภาษาตามเชื้อชาติมอญ

ภาษาท่าที่นำมาจากท่ารำเพลงพื้นฐาน

ท่ารำที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อสื่อความหมาย

การรำเกี่ยวพาราสี

การใช้ท่าสามัญ

ทำธรรมชาติที่ปรุงแต่งให้งดงาม

ทำรำดีโหล่แบบเชื้อชาติมอญ

การแสดงบทบาทประกอบการรำที่แสดงบุคลิกของนางตลาดจะใช้สีหน้า แววตาที่สื่อความรู้สึกที่ชัดเจน

การใช้สีหน้าแววตาประกอบอารมณ์เกลียดชังไม่พึงพอใจ

การถ่ายทอดบทบาทนางเมี่ยมะนิคของคุณครูเฉลย ศุขะวณิช จะมีขั้นตอนการฝึกหัดเริ่มจากการทำความเข้าใจบทบาทนางเมี่ยมะนิคจากบทละคร ผู้รับบทต้องท่องบทละครให้ได้ ร้องเพลงให้เป็น การต่อทำรำจะต่อทำรำแบบตัวต่อตัวด้วยการร้องเองรำเอง ฝึกการใช้น้ำเสียงในบทเจรจาและการใส่อารมณ์ตามบทบาท แล้วจึงฝึกการรำสัมพันธ์กับตัวละครอื่น ๆ จากนั้นจึงรำเข้ากับทำนอง

เพลงและฝึกซ้อมตามลำดับฉาก โดยครูจะจับท่ารำทุกครั้งที่ฝึก เพื่อให้ท่ารำถูกต้องและสวยงามตามแบบแผน ทั้งต้องไปฝึกหัดด้วยตนเองตามหลัก “การปฏิบัติซ้ำ ๆ” จากกลวิธีการฝึกหัดบทบาทนางเมี่ยมะนิกตามขั้นตอนดังกล่าว พบว่า อัตลักษณ์เฉพาะที่เป็นกลวิธีแสดงของคุณครูเฉลย สุขะวณิช คือ การรำที่ต้องใช้โครงสร้างร่างกายโดยยึดแบบแผนนาฏศิลป์ไทยทั้งวงและเหลี่ยมของตัวนาง การรำต้องตั้งอวัยวะทุกส่วนตลอดการรำทุกอิริยาบถ

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาบทบาทและกระบวนการท่ารำของนางเมี่ยมะนิกในละครพันทาง เรื่องราชาธิราช พบว่า ด้านบทบาทการแสดงของนางเมี่ยมะนิกเป็นตัวละครตัวเอกของตอนที่แสดงบทบาทนางตลาดอีกบุคลิกหนึ่งที่สื่อความเจ้าชู้ มีจิตมารยาตามสถานการณ์ของเรื่อง ออกอันฝ่ายชายสื่ออารมณ์ผ่านกระบวนการรำ การใช้สีหน้า แววตา คำพูดเจรจา และแสดงออกถึงความอิจฉาริษยา ซึ่งสอดคล้องกับความหมายของนางตลาด ที่ วรินทร์พร ทับเกตุ (2561) กล่าวไว้ในหนังสือ วิธีการรำแบบนางตลาดที่ว่า ความหมายของนางตลาดทางนาฏศิลป์ หมายถึง ตัวนางในละครนอก ละครใน ละครดึกดำบรรพ์ ละครพันทาง ละครเสภา หรือละครรำประเภทอื่นที่มีพฤติกรรมแบบชาวบ้าน มีบุคลิกแคล่วคล่องไม่สำรวมกิริยา มีบทบาทเด่นเป็นตัวเอก ตัวอิจฉา ตัวประกอบ ทั้งของเรื่องหรือของตอน ท่วงท่าการรำลักษณะหนึ่งที่กล่าวไว้คือ มีจิตมารยาตามสถานการณ์ของเรื่อง บทบาทการแสดงมีหลากหลาย และบทบาทหนึ่งที่กล่าวไว้ดังบทบาทนางเมี่ยมะนิก คือ ออกอันยั่ววนผู้ชาย และบทบาทนางตลาดของนางเมี่ยมะนิกจะสอดคล้องกับบทบาทนางตลาดบุคลิกหนึ่งที่ พิชราวรรณ ทับเกตุ (2554) ศึกษาเรื่องหลักการแสดงของนางเกศสุริยงแปลง ในละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์ ที่พบบุคลิกหนึ่งในสี่บุคลิกของนางเกศสุริยง เมื่อสวมบทบาทนางกษัตริย์ที่จะเสแสร้งกิริยาวาจาที่เรียบร้อยและนุ่มนวล แต่จะแตกต่างในการรำแบบนางตลาด คือ นางเมี่ยมะนิกจะรำนุ่มนวลตามสถานการณ์ในเรื่องที่สื่ออารมณ์รักเป็นหลัก มีการรำแบบเน้นจังหวะ กระแทกตัวแรงด้วยการกระเทิบเท้าเมื่อแสดงอารมณ์ไม่พอใจเท่านั้น จะไม่ได้รำแบบเคลื่อนไหวอวัยวะทุกส่วน เน้นการกระทบจังหวะของร่างกายอย่างรวดเร็วและแรง รำกระฉับกระเฉงว่องไว เพราะทำนองเพลงประกอบการแสดงแตกต่างกัน

ในด้านกระบวนการนางเมี่ยมะนิก มีลักษณะที่เป็นการรำตีบท ตามบทร้อง การสื่ออารมณ์ผ่านกระบวนการท่ารำ สีหน้า คำพูดเจรจา และแสดงออกถึงบุคลิกความเจ้าชู้ ทะเยอทะยานกล้าแสดงออก กระบวนท่ารำจะผสมผสานท่ารำไทยที่ยึดแบบแผนนาฏศิลป์ ท่ารำที่ประดิษฐ์ขึ้นตามหลักนาฏศิลป์เพื่อสื่อความหมาย การรำเกี่ยวพาราสี การใช้ท่าสามัญชนและท่าธรรมชาติที่ปรุงแต่งให้งดงาม และที่สำคัญที่แสดงอัตลักษณ์ของการแสดงละครพันทาง คือ การรำออกภาษาตามเชื้อชาติมอญ ที่ใช้โครงสร้างท่ารำในการรำตีไหล่ กระท่ายไหล่ และกล่อมไหล่ ประกอบการรำตีบทตามคำร้อง โดยการเคลื่อนไหวที่นุ่มนวลเข้ากับท่วงทำนองเพลงสำเนียงมอญ สอดคล้องกับ พิชราวรรณ ทับเกตุ

(2553) ศึกษาเรื่องกลวิธีการร่ายออกภาษาในละครพันทางเรื่องราชาธิราช พบว่า การแสดงละครพันทาง เรื่องราชาธิราชซึ่งเป็นละครรำไทย แต่เนื้อหาเป็นเรื่องพงศาวดารที่มีตัวละคร 3 ชาติ ได้แก่ มอญ พม่า จีน ทำให้เกิดการผสมผสานของนาฏยจารีตหลายสกุล กล่าวคือ ใช้ท่ารำของนาฏศิลป์ไทยเป็นหลักผสมผสานกับนาฏศิลป์ของชาติอื่น กลวิธีการร่ายออกภาษาในการรำตีบท การร่ายออกภาษามอญกับพม่าจะคล้ายกับด้านโครงสร้างร่างกายใช้หลักนาฏศิลป์ไทย มีการร่ายแทรกอัตลักษณ์ของแต่ละชาติ ด้วยการเคลื่อนไหวในท่ารำ ได้แก่ การตีไหล่ กระท่ายไหล่ มอญจะนุ่มนวลกระทบจังหวะเบา

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการศึกษาค้นคว้าทางตลาดตัวอื่น ๆ ที่ปรากฏอยู่ในการแสดงละครประเภทต่าง ๆ เพื่อเป็นองค์ความรู้ทางด้านนาฏศิลป์ไทย และเป็นองค์ความรู้ทางวิชาการที่สามารถใช้ประโยชน์ด้านการเรียนการสอนการแสดง และพัฒนาต่อยอดได้

บรรณานุกรม

- กุสุมา รัชมณี. (2547). **นาฏลักษณ์ในราชาธิราช**.วารสารวิจัย หน้า 69-79. กรุงเทพฯ : แม่คำผาง.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยา**. (2546). **ละครฟ้อนรำ ประชุมเรื่องละครฟ้อนรำก็กระบี่ รำ เต้น ตำนานเรื่องละครอิเหนา ตำนานละครตีกตาบรรพ์**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน.
- ประเมษฐ์ บุญยะชัย**. (2543). **ละครวังสวนกุหลาบ**. ฝ่ายเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการกรมศิลปากร. กรุงเทพฯ : บริษัทฟรีสเกล จำกัด ประวัติและผลงานของหลวงพัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์) (เอกสารเผยแพร่ความรู้). อุดรธานี.
- พระคลัง (หน), เจ้าพระยา**. (2515). **ราชาธิราช**. พระนคร : แพร่พิทยา.
- พัชรวรรณ ทับเกตุ**. (2554). **หลักการแสดงของนางเกศสุริยงแปลงในละครนอกเรื่องสุวรรณหงส์**. (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชานาฏศิลป์ไทย ภาควิชานาฏศิลป์). กรุงเทพฯ : คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พัชรวรรณ ทับเกตุ**. (2553). **กลวิธีการร่ายออกภาษาในละครพันทาง เรื่องราชาธิราช**. โครงการวิจัยทางการศึกษาด้านศิลปวัฒนธรรม ประจำปีงบประมาณ 2553 สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์.
- พัฒนพงศ์ภักดี (ทิม สุขยางค์), หลวง**. (2547). **บทละครเรื่องราชาธิราช เล่ม 1-3**. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ไทยสะพานยศเส.

ไพโรจน์ ทองคำสุก. (2545). วิเคราะห์รูปแบบความเป็นครูสู่กระบวนการถ่ายทอดความรู้ของผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย ครูเฉลย ศุขะวณิช. กรุงเทพฯ : สถาบันนาฏดุริยางคศิลป์.

กรมศิลปากร.

วรินทร์พร ทับเกตุ. (2561). วิธีการรำนางตาลในละครนอก. นนทบุรี : สำนักพิมพ์บัวเงิน.

ศิลปากร, กรม. (2542 ข.). พงศาวดารพม่ารามัญ ในประชุมพงศาวดาร ฉบับกาญจนาภิเษก เล่ม

10. กรุงเทพฯ : กรม.

ศิลปากร, กรม. (2546). บทละครพื้นทางเรื่องราชาธิราช ตอนพระยาน้อยชมตลาด สัจจาธิฐาน

ลาวแก่นท้าว. จัดแสดงเนื่องในงานศูนย์สังคีตศิลป์สัญจร ครั้งที่ 9 “งานพระยาน้อยชมตลาด มอญดูดาว ได้เมี้ยวเจิง” วันพฤหัสบดีที่ 9 ตุลาคม 2546 ณ โรงละครแห่งชาติ เสรีห้วงในธรรม จัดทำบท (อัดสำเนา).

สุภรณ์ โอเจริญ. (2541). มอญในเมืองไทย The Mons in Thailand. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

สุรพล วิรุฬห์รักษ์. (2543). วิวัฒนาการนาฏศิลป์ไทยในกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2477.

กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

เสาวนิตย์ วิงวอน. (2555). วรรณคดีการแสดง. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภารพิมพ์.